

חוכמת הלב

סידורי התפילה כמשקפי זהויות וגוונים בתרבות היהודית

"חכמת הלב". החכמה, על פי רוב מתקשרת עם הראש והלב נתפס כמשכן הרגשות. מה ייחודו של הצירוף "חכמת הלב"? ההשלמה, לא רק חשיבה המנתחת את הדברים, לא רק רגש הפועל באופן עיוור, אלא שילוב של השניים. חכמה שיודעת להשתמש ברגש, רגש שמפעיל שיקול דעת. התפילה היא ביטוי לחכמת הלב. השילוב בין שכל ותבונה לצורך להביע רגש. מדוע אנשים מתפללים? מדוע יש אנשים שתפילה אינה חלק משגרת יומם? האם התפילה היא האמצעי או המטרה? האם האחריות על שינוי המציאות בעקבות התפילה מוטלת על המתפלל או על הכוח שאליו הוא פונה? שאלות אלו ורבות אחרות יעלו תוך כדי הלימוד ובנוסף תכירו תפילות שונות, של קהילות שונות, לא כדי ללמוד כיצד להתפלל, אלא כדי להעמיק את ההכרות עם התרבות היהודית, וכמקור השראה לתמורה שלכם בתרבות היהודית.

שלום לכם,

לנושא הסידור הוקצו 10 שעות לימוד לאורך השנה. זהו יחסית זמן קצר ללמד נושא מורכב כל כך. אפשר ללמד את הנושא מתוך נקודת מוצא של לימוד פרקטיקה של תפילה, זאת אומרת, ללמד את תוכן התפילה וכיצד מתפללים אותה. לא זו הדרך שבה אנו בחרנו. בחומרים שלנו אנו פונים אל התלמידים בחינוך הממלכתי, שהתפילה אינה חלק מעולמם או זהותם (אחרת מין הסתם היו לומדים בחינוך הממלכתי דתי) ומטרתנו להציג את התפילות כחלק מהיצירה היהודית-תרבותית, כמקור השראה. החובה להתפלל, הצורך להתפלל, הרצון להתפלל הן שאלות שיש לברר אותן. האם ומתי מתפללים, אל מי מתפללים ומדוע להתפלל אלה שאלות שמבררות את זהותם של הלומדים ולכן אל לנו לוותר על ההזדמנות לשאול את השאלות ולהקדיש לכך את עיקר הזמן. נכון, חשוב שיכיר חלק מהתפילות – הן נוצרו מצורך של בני אדם והצורך הזה היה ונשאר. בצורך הזה בחרנו להעמיק ותוך כדי גם ללמוד את הפתרון שהתאים ומתאים לאנשים שונים, קהילות שונות וכל אחד מלומדים צריך לברר מהן התשובות הנכונות לו כדי שיוכל לחיות בדרך שלמה וישרה את חייו ולא יחקה, יעתיק משהו שאינו משקף את תפיסת עולמו.

הערות חשובות טרם הלמידה:

1. בחוברת מוצעים חומרים להרבה יותר שיעורים. בחרו את הפעילויות המתאימות לקהל הלומדים שלכם. בשיעורים רבים מוצעים מגוון אפשרויות אפשר לבחור חלק, אין צורך לעבור על הכל יחד עם זאת רצף הלמידה לא יפגע.
2. לפעילות החקר של הסידורים השונים חשוב שיהיו מגוון סידורים בכיתה. דאגו שבכיתתכם יהיו סידורים של קהילות שונות. אפשר לפנות אל קהילות שונות – רפורמים, קונסרבטיבים, אורתודוקסים, קהילות קיבוציות, קהילות מתחדשות (כמו בית תפילה ישראלי, ניגון הלב) ולבקש לשאול מהם סידורים לשבוע - שבועיים. חשוב שהתלמידים יחשפו לגוונים השונים של התרבות היהודית.
3. על פי תכנית הלימודים יש ללמוד מספר תפילות – מפאת קוצר הזמן אנו ממליצים להעמיק בתפילה אחת או שתיים שעל פי שיקול דעתכם הן המתאימות, מעניינות יותר ללומדים שלכם.
4. לאורך כל החוברת יש שאלות רבות המבררות שאלות של זהות – הן החשובות ביותר. בכיתות שבהם עדיין לא מתורגלים ברב שיח משמעותי מומלץ לבקש לענות על חלק מהשאלות במחברת, בחברותא או במידת האפשר במעגלי שיח קבוצתיים. הדרך הנכונה ביותר היא זו המתאימה לקהל הלומדים שלכם.

מבנה החוברת :

חלק ראשון: ברור מושגים ותפיסות של הלומדים - מהי תפילה, מדוע מתפללים, תפילה ספונטנית ותפילה קבועה.
חלקים 2-4: הקניית ידע - כיצד התפתחה התפילה בתרבות היהודית, סידורים שונים, תפילות שונות ועוד
חלק חמישי: קביעת אורחות חיים – מטרת הלימוד היא לא ללמד עוד טקסטים ועוד ידע אלא ללמד כדי לחנך, לברר שאלות של זהות ובעקבות הברור לעשות שינוי באורחות החיים שיהיו בהלימה לערכים שלנו.

יחידה ראשונה – מהי תפילה?

חלק ראשון – תפילה עמוד 5

עבודה אישית :

לא כל התלמידים לקחו חלק בתפילות, לא כולם ביקרו בבית כנסת, בקהילה מתפללת ולרוב תפילות אינן חלק משגרת יומם. זו אינה עמדה ביקורתית לכאן או לכאן. הברור הראשוני של משמעות התפילה עבורם, של הבנתם את המושג הוא שלב חשוב ביותר. כדאי להתחיל כל למידה עם התחברות לידע קודם, רגשות קודמים.

עבודה בחברותא :

לא בכל כיתה הלומדים מתורגלים בלימוד בחברותא. החברותא כאן מאפשר התנסות ראשונית ולא קשה במיוחד. אין כאן עיסוק בעמדות קוטביות אלא בתפיסות שונות של מושג התפילה. אין כאן נכון או לא נכון תפיסת המושג כאן היא סובייקטיבית (תבוננות מזווית ראייה מסוימת, אישית, שאינה מתבססת רק על העובדות אלא על מחשבות, רגשות ותחושות) וכל תשובה נכונה.

חלק שני - תפילת קבע או תפילה ספונטנית? עמוד 7

שיעור זה יעסוק בברור המושגים תפילה ספונטנית אל מול תפילת קבע.

חנה סנש: להתפלל לפי השגרה לא יכולתי וגם היום איני יכולה ואיני רוצה. אבל את שיחת האדם עם בוראו אשר הנביא מטיף לה, מצאתי גם אני. אני מחפשת את הקשר הפנימי והישר ולו גם בהתלבטויות ובפקפוקים. אבל לא אשלים עם צורה מקובלת, מתה ומגובשת של מחשבה, אשר רחוקה ממני.

סנש שמה את הדגש בצורך של האדם להתפלל כשתפילה בעיניה היא שיחה של האדם עם מי שהוא מאמין שברא אותו. השיח הוא ספונטני ולסנש אין כל צורך בתפילה כתובה ומוכתבת. מה הקושי בשיח כזו? למי שיחה כזו היא יתרון ולמי חסרון?

הרמב"ם: עמדו ותיקנו להם שמונה עשרה ברכות [של תפילת עמידה] על הסדר, כדי שיהיו ערוכות בפי הכל וילמדו אותן. ותהיה תפילת אלו העילגים תפלה שלימה כתפלת בעלי הלשון הצחה ומפני עניין זה תיקנו כל הברכות והתפלות מסודרות בפי כל ישראל כדי שיהא עניין כל ברכה ערוך בפי העילג.

הרמב"ם מציג את תפילת הקבע כמוצא נוח למי שאינו בעל יכולת ורבלית ויצירתית גבוהה. מה מפסידים בתפילת קבע?

מרטין בובר: בשם תפילה...הרינו מכנים אותו שיח ששופך אדם בפני אלוהיו, שאפילו יבקש מה שיבקש, בעיקרו של דבר אין הוא מבקש אלא שתתגלה לו הנוכחות האלוהית, שיהא חש בה בנוכחות זו על דרך הדו-שיח. לפיכך המקדמה היחידה למעמד התפילה האמיתי היא היות האדם מוכן ומזומן כולו לנוכחות זו, כיוון כל עצמו אליה, הספונטאניות הבלתי מסויגת שלו. היא הספונטאניות הבוקעת ועולה מן השורשים, עולה בידה כפעם בפעם להתגבר על כל מה שמפריע ומה שמסיע את הלב.

על פי בובר, התפילה היא סוג של הוכחה שהאלוהים קיים. עצם זה שאדם משוחח עם האל האל הופך מוחשי בשבילו באותו הרגע ולכן יש חשיבות גדולה שלקראת אותו רגע של שיח/תפילה יגיע האדם מוכן ושלם כי זהו רגע משמעותי. הרגע היה חייב להיות אמיתי ולכן הוא צריך להיות ספונטאני. מה הקושי במה שדורש בובר מהמתפלל?

משימת האתגר: עמוד 8

עמדתו של פרופ' ליבוביץ היא: יש שני סוגים של תפילות הראשונה עונה על צורך האדם. האדם כותב תפילות שבאות לענות על צורך כלשהו שלו ואינן חלק מעבודת הבורא שהוא אמור לעשות. כנגד תפילות כאלה יוצא ליבוביץ ואינו מעריך אותן. לעומתן יש את תפילות הקבע שהן עבודת האל, התפילות המופיעות בסידור. אלה תפילות ראויות על פי ליבוביץ.

משימת סיכום:

משימה זו באה לסכם את מה שנלמד עד כה. בדיבייט ידרשו התלמידים להביא לידי ביטוי את הבנת המושגים שנלמדו עד כה: משמעות המושג תפילה, תפילת קבע אל מול תפילה ספונטנית וכל זה תוך כדי כך שידרשו לקבוע את עמדתם ותפיסת עולם בנוגע לתפילות.

חלק שלישי – מדוע מתפללים? עמוד 9

המניעים לתפילה – לכל אחד מניע משלו. הטקסטים השונים יציגו עמדות שונות.

העבודה מסומנת בחוברת כלימוד בחברותא במידה וזמנכם קצר מומלץ לבחר מס' קטעים לדיון במליאה.

אחד הטקסטים הוא של אילת אסקוזידו, 18.05.09 :

"נכון שחילונים בדרך כלל לא משתמשים בסידור (אם כי ספרי יהודה עמיחי משמשים ללא מעט ישראלים מעין תחליף לסידור), אבל גם אנחנו מייחלים, מאחלים לעצמנו וליקרים לנו, מקווים ומתפללים בדרך שלנו. עבורי, כאדם חילוני, להתפלל זה להתכנס לתוך עצמי, להיות בשקט עם מחשבותי ולבקש להיות בריא, או לחזור מנסיעה בשלום, לבקש שיירד גשם, שיהיה טוב לאנשים שאני אוהבת, שיהיה שלום בישראל... ולהתכוון לזה."

אילת מציגה תפיסה אחרת של מושג התפילה והאדם המתפלל. תפילה לא כמטרה, לא כעבודת האל אלא צורך של אדם שאינו פונה החוצה אלא מתכנס פנימה. אדם המייחל, מקווה. במידה ובחרתם לעסוק רק בחלק מהטקסטים אנא הקפידו לעסוק גם בטקסט זה שתפיסת העולם שבו יכולה להיות חדשה מעניינת ורלוונטית לחלק די גדול של התלמידים.

מאמר מעניין נוסף העוסק בנושא: [תפילה ללא אל](#) / ד"ר הרב אריאל פיקאר.

חלק רביעי – מה בין תפילה לאחריות אישית? עמוד 11

אנו מלמדים את התלמידים שלנו לקחת אחריות על חייהם, להאמין שבידם הכוח לפעול, לעשות את השינוי המיוחל. כדי להישאר נאמנים לאמירה זו בחרנו לחדד את העניין שגם מי שמתפלל אין אומר הדבר שהוא צריך להתמקד שתפילותיו יענו על האחריות על חייו היא שלו. תשובה של בעזרת אלוהים, אם ירצה אלוהים עומדות בסתירה לתפיסה של לקחת אחריות.

"מעשה באשה אחת בַּצִּיָּדָן [בית צידא – כפר דייגים על חוף הכנרת], ששהתה עשר שנים עם בעלה ולא ילדה. באו לפני רבי שמעון בר יוחאי. ביקשו (ספרו לו על צרתם) אמר להם: "חייכם! כשם שמדווגתם (חגגתם את נישואיכם) זה לזה במאכל ובמשתה, כך אין אתם מתפרשים (מתגרשים) אלא מתוך מאכל ומשתה." הלכו בדרכיו ועשו לעצמם יום-טוב ועשו סעודה גדולה, וְשִׁפְרָתוֹ יוֹתֵר מְדַאי. כיון שנתיישבה דעתו עליו אמר לה: "בתי, ראי כל חפץ טוב שיש לי בבית, טלי אותו ולכי לבית אביך." מה עשתה היא? לאחר שישן רמזה לעבדיה ולשפחותיה ואמרה להם: "שאוהו במטה וקחו אותו והוליכוהו לבית אבא." בחצי הלילה – ננער משנתו. כיון שהתפכח מיינו, אמר לה: "בתי, היכן אני נתון?"

אמרה לו: "בבית אבא."

אמר לה: "מה לי בבית אביך?"

אמרה ליה: "ולא כך אמרת לי בערב: 'כל חפץ טוב שיש בביתי, טלי אותו ולכי לבית אביך' – אין חפץ טוב לי בעולם יותר ממך!" הלכו להם אצל רבי שמעון בר יוחאי, ועמד להתפלל עליהם, ונפקדו."

מובא סיפורו של זוג שעמדו להתגרש מכיוון שלא הצליחו להביא ילד לעולם. הם פונים לרבי שמעון בר יוחאי לקבל עזרה והוא אומר להם שכמו שאת נישואיהם חגגו בארוחה טובה כך שיעשו גם לקראת הגירושין שלהם. בערב בסיום הארוחה הדשנה וכשהבעל מבושם הוא פונה לאישתו ואומר לה "קחי מהבית כל מה שיקר וטוב". לאחר שהבעל נדרם לוקחת האישה את הדבר שהיה לה היקר מכל – את בעלה. כשהבעל מתעורר הוא מופתע ושואל מה הוא עושה בבית הורי האישה. היא מסבירה לו שלקחה את היקר לה מכל-אותו. רק לאחר מכן מתפלל רבי שמעון עליהם והאישה נכנסת להריון. המסר בסיפור: רק לאחר שבני הזוג עבדו על הזוגיות שלהם עזר להם הרשב"י והתפלל עבורם.

שירו של עמיחי חותם את הפרק הראשון.

דרך עמיחי נציג עמדה האומרת שהתפילות ואלוהים הם צורך של האדם ושניהם (התפילות והאלוהים) הם יצירה אנושית.

יחידה שנייה - התפתחות התפילה

שלושת היחידות הבאות יעסקו בהקניית ידע ללומדים שיעזור להם לקראת היחידה החמישית .

חלק ראשון - מתפילה ספונטנית לתפילה ממוסדת עמוד 13

התפילות המוזכרות בתנ"ך הן תפילות של אנשים יחידים שפונים בדברים לאלוהים בעבורם או בעבור ציבור כלשהו ואין תיעוד של תפילות ממוסדות. לאחר חורבן בית המקדש כשעבודת הקורבנות פסקה נתחברו תפילות שהחליפו את עבודת הקורבנות ולכן התפילות הן בעצם עבודת האל. החלק הראשון הוא בעצם העמקה במאמר שהתפרסם באתר מט"ח. ניתן לתת את החלק הראשון כעבודה עצמית או לקרוא רק חלק מהטקסטים בכיתה.

חלק שני – גוונים של תפילות עמוד 15

חלק זה עוסק בגוונים שונים של תפילות. הוא מתאים לכיתות בהן נדרש להעמיק ולתת כיוונים נוספים ושונים של תפילות. בכיתות בהן יש תחושה שהשיח עדיין לא הגיע למקומות שבהם התלמידים הגיעו לשיח משמעותי של בירור עמדות וזהות. הטקסטים הנוספים יכולים לעזור בבירור זה. שאלות שבהן התלמידים מתבקשים לבחור משפט, פיסקה, המרגיזים אותן הן משמעותיות לבירור של תפיסת עולם. להביא לידי הסבר ברור למה טקסט מסוים סותר את תפיסת עולמי דורש ראשית להבין את הטקסט לעומקו ואחר כך להבין את הסתירה בינו לבין העמדה שלי. זהו שלב לא פשוט, למדו את התלמידים כיצד לעשות זאת נכון.

יחידה שלישית – תפילת היחיד ותפילה בציבור

בתרבות היהודית מושם דגש על היות הפרט חלק מהקהילה. לתפילה יש היבטים אישיים והיבטים קהילתיים ולאומיים. ביחידה זו נשאל את עצמנו, מהם המאפיינים והיתרונות, שבתפילת היחיד, ומהם המאפיינים והיתרונות שבתפילה בציבור.

יחיד וציבור – להיות ביחד או להיות לחוד ברגע משמעותי זו בחירה שיש להם יתרונות וחסרונות. יחידה זו תעסוק בשאלות של תחושת היחיד אל מול טשטוש הייחודיות והלבד- הבדידות אל מול הייחודיות.

ושוב, גם כאן אין נכון ולא נכון רצוי ולא רצוי. בחרנו להעמיק ביחיד ובציבור ביתרונות ובחסרונות ולא רק להסביר מהו מניין.

חלק ראשון - יחיד ויחד עמוד 18

“ריטואלים וטקסים מהווים את אחד המקומות בהם הקבוצה יכולה לבסס ולהנכיח את תרבותה ואת המערכת החברתית והערכית שלה. היות וכך, יש צורך בעקרון החזרה הקבועה שיטמיע, בזמן הפולחן, מבנים וערכים אלו: המשתתפים המכירים היטב את המילים, התנועות והסמלים מאפשרים למצטרפים החדשים לרכוש את “שפת” הריטואל, להפנים את ערכי הקבוצה ולקחת חלק במערכת החברתית שלה”

מבית מדרש לבית תפילה, התפתחויות תרבותיות-דתיות במרחב החילוני בישראל, נעמה אזולאי ואפרים תבורי

מרבית הציבור הישראלי ממעט לקחת חלק בטקסים מהסוג המתואר כאן. במרבית המשפחות החגים נחגגים בקרב בני המשפחה ולא בציבור. תבררו עם התלמידים האם יצא להם לקחת חלק בריטואלים קבוצתיים, מה הם ראו, כיצד הם חשו, כיצד ה"יחד" היה משמעותי לקבוצה.

טקסים שכן מציינים אותם בקהילות החילוניות עירוניות באופן ציבורי/קהילתי הם יום השואה, יום הזכרון ויום העצמאות – אפשר דרכם לדבר על תחושת היחד.

“כל ישראל ערבין זה לזה” עמוד 20

פעילות זאת עוסקת במעגלי השייכות של התלמידים. בחשיבות של מעגלי השייכות לברור הזהות האישית.

שאלת אתגר כיתתית:

האם כיום, בעולם משתנה ואינדיבידואליסטי**, יש מקום לערבות הדדית ולזהות קבוצתית?

**אינדיבידואליזם היא תפיסה השמה את היחיד במרכז, בניגוד לקולקטיביזם - השם את החברה במרכז ו"שוחה עם הזרם". התפיסה האינדיבידואליסטית טוענת כי על האדם לדאוג קודם כל לעצמו, ותרומתו לחברה היא משנית. לכן, אינדיבידואליזם היא השקפה העומדת בסתירה להשקפה הוליסטית, קולקטיביסטית, פשיסטית, אטטיסטית, סטליטרית, וקומוניסטיסטית המדגישות את ערכי החברה, הקבוצה, הגזע, הלאומיות, כבעלות קדימות על מטרות הפרט. אינדיבידואליזם אף מתנגדת לדעה לפיה מסורת, דת, או כל צורה אחרת של ערך מוסרי חיצוני צריך להציב מגבלה על הבחירות של הפרט ופעולותיו.

לאינדיבידואליזם היבט מוסרי והיבט מתודולוגי. בהקשר המוסרי הנחת היסוד היא שטובת היחיד והגנה על זכויותיו הוא ערך עליון; בהקשר המתודולוגי הנחת היסוד שכל תופעה חברתית הינה תוצאה של התנהגות היחידים. כך למשל ידועה אמירתה של מרגרט תאצ'ר ש"אין דבר כזה שנקרא חברה".

בין ההשקפה האינדיבידואליסטית להשקפה האגואיסטית קיימת קרבה מעוררת מחלוקת. בעוד שחלק מן האינדיבידואליסטים הם אגואיסטים, הם בדרך כלל אינם טוענים כי אגואיזם הוא הטוב במהותו. תחת זאת הם טוענים כי פרטים בחברה אינם מחויבים לכל ערך מוסר חברתי וכי הפרטים בחברה חייבים להיות עצמאיים לבחור בעצמם אם לאמץ אגואיזם כדרך חיים (או לבחור בסגנון חיים אחר) במידה וכך הם רוצים. אחרים טוענים כי מטרות הפרט אינן אנוכיות (אגואיסטיות) כל עוד הן אינן באות במחיר פגיעה באחרים.

חלק שני - היחיד במניין עמוד 21

חלק זה עוסק בתחושתו של היחיד בתוך הציבור. הטקסטים השונים יאירו צדדים שונים של תחושה זו. ההתייחסות כאן היא אל תפילות. כדי להעמיק את השיחה אפשר לדבר על קהילתיות לא רק בעת תפילה, שאינה חלק מעולמם של מרבית התלמידים, אפשר להיזכר במחאות ציבוריות (צדק חברתי), במאבקים ציבוריים (החזרת גלעד שליט) ועוד.

אבא קובנר מבליט את תחושת המוגנות שיש ליחיד בעת היותו חלק מציבור.
הרב לוי ויימן מדגיש את היצירה החדשה שנוצרת כאשר יחידים נפגשים, כל אחד עם הייחוד שלו, לכלל של יחד אחד. אך עדיין לכל יחיד יש את הגוון הייחודי לו.
הרמב"ם מדבר על הכוח שיש ליחיד. יתכן שקולו של יחיד לא ישמע אבל קול אחד (אותה תפילה) שיורכב מכמה קולות יעצים את המסר.
הרב נתן צולמן המסביר את דבריו של רבי חייא בר אבא וטוען שגם כאשר מתפללים בציבור ההסתכלות צריכה להיות פנימה כדי לראות טוב יותר את מה שקורה בחוץ. כמו זכוכית כהה שבה רואים גם את ההשתקפות אבל גם ניתן להתבונן דרכה החוצה ומסביב.

עבודה אישית :

הקשר עם האחר שזור אך ורק בתור אחריות. בין אם אתה מקבל או דוחה אותה, בין אם אתה יודע או אינך יודע איך ליטול אותה. בין אם אתה מסוגל לעשות משהו קונקרטי למען האחר, אם לאו. לומר: הנני. לעשות משהו למען האחר, לתת, להיות רוח אנוש.

עמנואל לווינס. אתיקה והאינסופי - שיחות עם פיליפ נמו

האיזון בין בניית העצמי אל מול המחויבות לאחר היא לא פשוטה בגיל ההתבגרות. בנושא זה עוסקת העבודה העצמית. ניתן לתת אותה כעבודת בית.

חלק שלישי - תפילה אישית ותפילה על כלל ישראל עמוד 23

בשיעור זה שתי פעילויות ניתן לבחור אחת מהן הכיתתית או האישית. שתיהן עוסקות בתפילות הנאמרות בלשון יחיד אל מול תפילות הנאמרות בלשון רבים, ההבדלים ביניהם, מתי נכון למי שמתפלל לבחור לדבר בלשון יחיד ומה זה עושה לו ומתי נכון בלשון רבים ואיזו תחושה אז מתעוררת בו.

יחידה רביעית - הציבור והסידור

חלק ראשון - הסידור כחברת תווים עמוד 25

המלצה: לשיעור זה חשוב להביא מגוון של סידורים ולא להסתמך על כך שהתלמידים יביאו את הסידורים

משימה ראשונה:

הסידור הראשון שבו יתבקשו התלמידים לעיין הוא הסידור המסורתית (אשכנזי ו/או ספרדי).
מבנה הסידור (בסידורים שונים יתווספו או יגרעו תפילות שונות כאן הצגנו את מה שניתן למצוא במרבית הסידורים): תפילות הנהוגות בוקר: הלכות ציצית ותפילין (בעת שלובשים אותם), קריאת שמע, תפילת 18 תפילות הנהוגות בצהריים תפילות הנהוגות בערב

שירים ודינים לקראת כניסת השבת
קבלת שבת וערבית לשבת
גרסאות שונות של ברכת המזון לזמנים שונים
שחרית מיוחדת לשבת + שירים (סעודה ראשונה)
מנחה מיוחדת לשבת + קטעי קריאה שונים נוספים (סעודה שנייה)
ערבית לשבת + פזמונים + קטעי קריאה להבדלה
תפילות יחודיות לשלושת הרגלים, לראש חודש, לשבתות יחודיות
קטעי קריאה לטקסי מעגלי החיים: אירוסין ונישואין, ברית מילה ופידיון הבן, טקסים לאבלות
תפילות לגשם
פרקי אבות
סידורים אלה נמצאים בשימוש בבתי הכנסת הספרדיים והאשכנזים שאינם

משימה שנייה: המשימה השנייה מעמיקה הכרות עם הסידורים הארצישראלים. אלה סידורים המבוססים על הטקסט המסורתי ובנוסף יש בהם טקסטים הנוגעים להוויה היהודית-ציונית במדינה היהודית. עיקר ייחודם הוא בארגון מעט שונה של הטקסטים, ובביאורם, כך שהמתפללים יוכלו להתעמק בתוכן התפילה בניגוד לסידורים המסורתיים בהם אין כל ביאור או הסבר.

משימה שלישית: בשלב זה התלמידים יעמיקו את ההכרות עם סידורים מודרניים יותר ומתפיסות עולם שונות – הסידור **הקונסרבטיבי**, **הרפורמי** וקהילות שונות של התחדשות יהודית (כמו **ניגון הלב**, **בית תפילה ישראלי**...).

חשוב להכיר לתלמידים את הגוונים השונים ביהדות, את היהדויות השונות. לתרבות היהדות מגוון רחב של ביטויים וככל שנחשוף בפני התלמידים שלנו את האפשרויות השונות עם הזמן יצליחו לבחור לעצמם את הדרך שלהם לחיות את תרבותם. היהדות לאורך כל הדורות הייתה מגוון. אם נצבע אותה בגוון אחד נרחיק את כל מי שלא יתחבר לאותו גוון או שיגיע רק מידי פעם כאורח. חלק גדול מהאוכלוסייה היהודית התרחק מהיהדות או מגיע רק בצמתים כמו: חתונה, ברית, בר מצווה או מוות. המגוון הרב שממילא קיים בתרבות היהודית מאפשר לכל אחד לבחור את אורח החיים אליו הוא מתחבר.

ברכות השחר: ההשוואה בין ברכות השחר השונות בסידורים השונים יוכלו להדגים את ההבדלים המהותיים בין תפיסות העולם השונות.

תפילה לשלום ישראל: זו תפילה חדשה שנהוגה בחלק מהקהילות המתפללות ולה נוסחים שונים.

המלצה: העיון בשתי התפילות וההבדלים בנוסחים בין הסידורים השונים יעמיק את ההבנה של התלמידים לגבי ההבדלים המהותיים בין הקהילות השונות. **המלצה:** בגלל העומס הרב בחומרים ניתן להעמיק רק באחת מהתפילות.

מה למדנו עד כאן?

על צורך של האדם בתפילה, ועל חשיבות התפילה בציבור. הסידור הוא כחוברת תווים שעל פי הכתוב בה, הנגנים יודעים מה עליהם לנגן. והנמשל ברור. הסידור הוא ספר המקבץ תפילות הנאמרות בימי חול, בשבתות, וכן חלק מהתפילות הנאמרות בחגים. הצורך בתפילות ממוסדות החל לאחר חורבן בית המקדש והחליף את הקרבות הקורבנות עד לתקופת האמוראים לא נקבעו תפילות מסוימות שיש לומר, אלא רק נקבע שיש להתפלל. החל מימי האמוראים ועד לימינו, הקהילות השונות המשיכו להוסיף ולשנות את קובצי התפילות בהתאם לצרכיהן והעדפותיהן. הסידור הוא יצירה אנושית בת מאות שנים. אתם בודאי מכירים את האתר וויקיפדיה – זו אנציקלופדיה אינטרנטית שבה כל אחד יכול לערוך את הערכים השונים, ולהוסיף מהידע שלו על הידע הקיים. אפשר לומר שכך גם נערך הסידור – במשך מאות שנים רבנים הוסיפו וגרעו קטעים מהסידור, ועצבו אותו באופן שהתאים לקהילות שלהם. כך

למשל לאחר קום מדינת ישראל, הוכנסו לסידורים של הזרמים הציוניים תפילות לשלום מדינת ישראל, ליום השואה, ליום הזיכרון לחללי צה"ל ולנפגעי פעולות איבה וליום העצמאות.

חלק שני – מסתדרים בסידור עמוד 30

בחלק זה נעמיק בשלוש תפילות (על פי הדרישה של משרד החינוך). לנושא הסידור אמורים להקדיש עשר שעות לכן עשו את שיקול הדעת שלכם בהתאם לכיתה שלכם ובחרו האם ובאילו תפילות להעמיק.

קדיש:

חשוב להשמיע את הקדיש בנוסף לקריאה שלו בכיתה. לא כל התלמידים שמעו את התפילה ורבים מהם אולי שמעו אבל בגלל שהינה בארמית לא הצליחו לעקוב אחריה. אנו ממליצים לקרוא או להשזיע אותה בכיתה ובמקביל לבקש מהתלמידים לעקוב אחר הטקסט שבחוברת.

[קדיש בסגנון עדות ספרד](#)

[קדיש](#)

[קדיש – קטע חזנות](#)

תרגום הקדיש לעברית:

מקריאת תרגום הקדיש לעברית יתברר לתלמידים שהטקסט אינו הספד וכלל אינו מדבר על המוות. אם כן בעצם צמה מקור הטקסט ומדוע קוראים אותו על המת? על הקדיש מתוך הלקסיקון לתרבות ישראל של מט"ח:

תפילת הקדיש היא תפילה עתיקה, שנתחברה כנראה בבבל בתחילת תקופת התלמוד (המאה ה-3 לספירה). מקורה הקדום של התפילה - בקטע סיום לדרשות בציבור שכללו מדרשי אגדה על התורה.

הקדיש כתוב כמעט כולו בארמית, והמסר המרכזי של תפילה זו הוא המשפט "יְהִי שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלְמֵי וְלְעָלְמֵי עָלְמַי", ובעברית: יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים. משפט זה מבוסס על שני פסוקי מקרא: אחד בעברית - "יְהִי שֵׁם ה' מְבָרַךְ מְעַתָּה וְעַד עוֹלָם" (תהלים קיג 2), והשני בארמית, מספר דניאל (ב 20): "לְהוֹא שְׁמֵהּ דִּי אֱלֹהֵי מְבָרַךְ מִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא"

למשפט מרכזי זה נוסף עוד משפט (בארמית), ובו התקווה כי שמו הגדול של האל יתגדל ויתקדש בעולם שברא כרצונו - ומשפט זה היה לפתיחה של הקדיש. המשך הקדיש מביע את המשאלה לגאולה ולקירוב ביאת המשיח, וכל זאת - בחייהם ובימייהם של קהל המתפללים, העונים אמן. הקדיש כולל ברכה ושבח לה', והוא מסתיים בבקשה לחיים טובים ולשלום "עלינו ועל כל ישראל" - והשומעים משיבים ואומרים: אמן. תפילת הקדיש מסתיימת במשפט הידוע: עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל - ואמרו אמן.

במהלך הדורות הפך הקדיש לחלק מתפילות הקבע. אך רק באשכנז של ימי הביניים (במאה 12 - 13) הוא קיבל את תפקידו כתפילת אבלים, המצהירים גם בשעת אבלם וצערם הקשה על אמונתם בגדולתו של ה' ובקדושתו, ומבקשים בשעתם הקשה שלום וחיים טובים לכל ישראל. קדיש זה של אבלים נקרא קדיש יתום, ואותו נוהגים לומר בתקופת האבלות, ביום השנה ובהזכרת נשמות, וכן בטקסי זיכרון ממלכתיים, כגון יום הזיכרון לשואה ולגבורה, יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל.

נוסף על קדיש יתום, שהוא קדיש של אבלים, משולבים בתפילה עוד שלושה נוסחים של הקדיש: חצי קדיש, שהוא קטע מעבר בתפילה בין יחידה אחת לשנייה ואינו כולל את הבקשה לשלום ולחיים טובים. במהלך הדורות נוספו עוד קטעים לקדיש, ולכן העניקו לנוסח זה את הכינוי: חצי קדיש. הקטעים שנוספו הביאו ליצירתו של קדיש שלם, שאותו אומר שליח הציבור, החזן, בסיום כל אחת מתפילות היום. לקדיש השלם הוסיפו שני משפטים המביעים תקווה לחיים טובים ולשלום - ואלה מופיעים גם בקדיש יתום. מכיוון שקדיש זה מסיים את התפילה, הוא כולל בקשה (שאינה מופיעה בקדיש יתום) ועיקרה, שתתקבל תפילתם ובקשתם של בית ישראל. ויש גם קדיש דרבנן (=קדיש של רבתינו), "השומר על תכליתה העתיקה של הקדיש" ואשר אותו נוהגים לומר בסיום לימוד ודברי מדרש

בציבור. קדיש דרבנן כולל קטע ארוך (בארמית) ובו ברכה לחכמים ולתלמידיהם ולכל העוסקים בתורה, שיזכו לשלום רב, חן וחסד ורחמים וחיים ארוכים וגם למזונות ברוחה - "ואמרו אמן".

עוד על [הקדיש](#)

משימה בחברותא:

הכתבה של בני ציפר מעלה את השאלה האם ולמה צריך להכיר גם חילוני את הקדיש הוא כותב קולח, מעניין ובגובה העיניים. כתבה מעניינת והתלמידים שכבר התנסו במספר למידות בחברותא יתמודדו בקלות עם משימה זו וידונו בשאלות משמעותיות.

דיון כיתתי: האם גם נשים יכולות לומר קדיש?

זהו נושא רלוונטי ומוכר מחיי היום יום של החברה הישראלית בשנים האחרונות נוסף הוא בעצם מעלה שאלה חשובה של מהי הסמכות הקובעת? ישנה מחלוקת בין פוסקי ההלכה בנוגע לאמירת קדיש יתום על ידי נשים. יש הגורסים שנשים יכולות וצריכות לומר את התפילה, משום שגם הן אבלות, ובעידן שלנו אין מקום לאבחנה בין גברים לנשים בעניין זה. ויש הגורסים שברוב קהילות ישראל לא נהגו נשים אומרות קדיש, ואין לחרוג ממסורת זו גם בתקופתנו. השאלה העיקרית – מהו מקור הסמכות שלנו כאנשים שבחרו לחיות חיים חופשיים מדת? האם ההלכה היא מקור הסמכות שלנו? במידה והתשובה היא לא, אז השאלה כלל איננה רלוונטית לנו והשאלה האם אישה יכולה לקרוא או לא היא לא שאלה בעצם. ההלכה יכולה להיות מקור של השארה לדוגמה הלכות העוסקות בצדק חברתי ומוסר יכולות להוות מקור השארה למערכת ערכים ותפיסות על פיהם נבחר לחיות. בדיון זה יעלו שני נושאים: 1. הדרת נשים 2. האם ההלכה היא מקור סמכות לאנשים חופשיים מדת?

קדיש חילוני עמוד 33

הצורך לתרגם את הקדיש לעברית ולשנות את התכנים שלהם שיתאימו לתפיסות עולם שבהם האדם עומד במרכז הביא לכתיבת קדיש חילוני בכמה נוסחים. הבאנו בפני התלמידים אחד מהם לדוגמא. הקדיש שימש כאן כמקור השארה שימרו את ריבוי הפעלים, מספר ביטויים את המקצב של ההקראה ושינו את המהות. בקדיש המסורתי מהללים את האלוהים ובקדיש החילוני מהללים את חייו של האדם שנפטר. בקדיש המסורתי המוות כלל לא מוזכר ובחילוני המוות עומד במרכז הטקסט.

קריאת שמע עמוד 34

קריאת שמע היא תפילה, הנאמרת בשתיים מתוך שלוש התפילות היומיות, בקהילות בהן נהוג להתפלל, וכוללת שלוש פרשיות – פרשת שמע, פרשת והיה אם שמוע ופרשת ציצית. שתי הפרשיות הראשונות של קריאת שמע נמצאות בקלף שבתפילין ובמזוזה.

ביחידה זו נברר מה משמעותה של פרשיית שמע עבורנו, ונכיר את מעמדה המיוחד עבור יהודים בתקופות שונות. **אנו מזכירים שניתן להעמיק רק בחלק מהתפילות אך לאחר שבחרתם בתפילה מסוימת רצוי וכדאי להשלים את כל מהלך הלימוד סביב אותה תפילה.**

"שמע ישראל" – מיהו שצריך לשמוע? האם ישראל הוא שצריך לשמוע / להקשיב הוא ישראל צריך לשמוע שאלוהים הוא האחד? כיצד יתכן שיש ציווי לאהוב את האלוהים? האם לא ברור שכולם אהבו את האל בכל ליבם נפשם ומעודם וציווי שכזה מיותר?

השאלות לדיון אמורות להבהיר לתלמידים ששאלת האמונה תמיד הייתה רלוונטית ולא עניין ברור מאליו, הבחירה מה להבליט בטקסטים מסוימים ומה לטשטש (כמו החיבור בין עשרת הדברות לפרשת שמע) היא בחירה מודעת של מנהיגים דתיים שרצו להנכיח תפיסת עולם מסוים על פני אחרת. אין הדברים האלה נכתבים כנקודת ביקורת אלה הבנה של התפתחות תרבותית טבעית שהייתה תמיד ולו יש את אותה הזכות להמשיך להשפיע לשנות להוסיף על התרבות היהודית.

פרשנות ומשמעות מאוחרת ל"שמע ישראל" עמוד 35

בתקופת התלמוד נתקבע הפסוק "שמע ישראל" כהצהרת האמונה הדתית-רבנית, והוא מופיע בתפילות רבות בסידור התפילה, לרבות תפילות הבוקר, הערב ואף בקריאה על המיטה לפני השינה. מעבר להצהרה אמונית, קיבלה הקריאה גם משמעות עממית ברגעי שבר ומוות קרוב. בדומה לרבי עקיבא, ואולי בהשראת הסיפור על מותו, יהודים רבים שעמדו על סף מוות או סכנה גדולה קראו "שמע ישראל" בעיקר בעת שאולצו להמיר דתם או למות. בדורות האחרונים נשמעו עדויות רבות אודות מקרים בהם נרצחים בשואה קראו קריאת "שמע ישראל" לפני מותם.

רבי עקיבא חי בימי מרד בר-כוכבא. עקיבא העניק גיבו רוחני לבר כוכבא וראה בו משיח. בעקבות המרד הרגו הרומים כמעט את כל תושבי יהודה ומחקו את השם יהודה משמה של הפרובינציה הרומית. ר' עקיבא עצמו הוצא להורג בקיסריה. הנה אחד הסיפורים על מותו:

בשעה שהוציאו את ר' עקיבא להריגה זמן קריאת שמע היה והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים אמרו לו תלמידיו, רבינו עד כאן! אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה "בכל נפשך" אפילו נוטל את נשמתך אמרתי: מתי יבא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו? היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד.

תלמוד בבלי, מסכת ברכות, פרק ט, דף ס"א, עמוד ב

ר' עקיבא מפרש את בכל נפשך כמסירת החיים כאות לאהבת האל.

פרשת והיה אם שמוע

שני נושאים עומדים במרכז הדיון בפרשה זו:

1. וְהָיָה אִם יְהוּדָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יְהִי מָטָר וְהֶאֱדָמָה לֹא תִתֶּן אֶת יְבוּלָהּ וְאֶבְדְּתֶם מִהֲרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטְּבָה - האם באמת אי שמירת המצוות הרבניות - הלכתיות מהווה איום על ישיבתנו בארץ? האם רק זהות יהודית דתית היא ערובה לשמירה הקשר עם הארץ? "וְאֶבְדְּתֶם מִהֲרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטְּבָה" מה עוד קושר את עם ישראל לארץ ישראל לפי דעתכם? מה לדעתכם עלול להביא לכך שנאבד את הארץ?

אם רק נקרא עם התלמידים את הטקסטים האלה ולא נשאל את השאלות המבררות נקבע אצלם את התפיסה שיש קשר ישיר בין קיום מצוות לבין הישיבה בארץ. זוהי תפיסה דתית – אמונית שכל אחד צריך לבדוק האם היא חלק מתפיסת הזהות שלו, חלק מתפיסת עולמו.

2. הקשר של יהודי התפוצות בעת שהם קוראים טקסטים כאלה כאשר הם בעצם לא חיים בארץ. האם אנו מעוניינים לשמר את הקשר עם הקהילות היהודיות בתפוצות? עד כמה אנו זקוקים להם? עד כמה הם זקוקים לנו?

פרשת ציצית

פרשה זו עוסקת בדרך בה משמרים זיכרון. חשיבותו של שימור הזיכרון לעם, דרכים שונות לשמר זיכרון ועוד "עם ישראל עמד על מהות האלוהים על פי מה שפעל בהיסטוריה... הזיכרון היה לגורם מכריע באמונת ישראל, ובסופו של דבר – גם בעצם קיומו. רק בישראל, ולא בשום עם מלבדו, נתפס הציווי לזכור כמצווה דתית לעם כולו" כיצד כחברה לא דתית נוכל לשמר זיכרון? זוהי שאלה שמעבירה אחריות לתלמידים שלנו, לחפש ולחשוב מה הם ירצו לשמר וכיצד יעשו זאת.

תפילת עמידה עמודים 37-42

התפילה הזו מורכבת מ 19 תפילות שונות ולכן נדרשות מספר שעות לימוד כדי לעסוק בה. ניתן בחור ללמד רק את החלקים המרכזיים: עמ 37 הפתיח שמלמד על התפילה עצמה, החלוקה לשלושה עמוד 38, מכל חלק ללמד ברכה אחת – ברכת האבות והאמהות עמוד 39, ברכת המינים עמוד 41, ברכת שים שלום עמוד 42.

דיון כיתתי עמוד 37 :

זהו דיון מסכם הנעזר במושגים שנלמדו בתחילת הלימוד- תפילת יחיד וציבור, תפילה קבועה, תפילה שגורה. אפשר לתת את כל העמוד כדף לעבודה עצמית בבית.

"אמר רב יהודה: לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בשלוש ראשונות ולא בשלוש אחרונות אלא באמצעיות. דאמר רבי חנינא: ראשונות דומה לעבד שמסדר שבח לפני רבו, אמצעיות דומה לעבד שמבקש פרס מרבו, אחרונות דומה לעבד שקבל פרס מרבו ונפטר והולך לו".

תלמוד הבבלי, מסכת ברכות, דף ל"ד א'

כמו שאמרנו לאורך כל הלימוד, מטרתנו לחפש טקסטים שהם מקור להשראה. טקסט זה מלמד ערך משמעותי של כיצד ניתן לפנות לאחר בבקשה עזרה. זהו ערך רלוונטי שלאורו ניתן לחנך ועל פי ראוי לחיות. פתיחה אמצע וסיום - לא רק בבקשות, עת לכל דבר, איפה זה עוד רלוונטי לחיים שלנו?

לאורך כל הלימוד הקפדנו להביא את הגרסאות השונות של תפילות שמונה עשרה מהסידורים השונים ובכך להעלות נושאים מעניינים לדיון:

מקומן של האמהות בזיכרון הלאומי, מקומן של נשים, ייחס לאחר - לזר, הדאגה למעגל הקרוב אל מול דאגה לכלל.

יחידה חמישית – התפילות שלנו

זהו החלק שבו עוברים משלב של לימוד והכרות עם מקורות שונים לבחירות אישיות, שלב של שינוי באורחות חיים. התשובות של ברור זהות הן בעצם שיניים אקטיביים שנעשים בדרך בה אדם חי את חיו.

חלק ראשון - התפילה ואני עמוד 43

ראיון עם אנשים קרובים – בני משפחה. כמו שראינו ברור זהות נעשה בקרב הקהילה בה אדם חי ולכן חשוב היה לנו לערב את ההורים, האחים המשפחה בשיח זה.

לאחר הביור המשפחתי יחזרו כולם לכיתה- לקהילה שבה הם נמצאים חלק משמעותי מהיום. גם כאן בעזרת הפעילות יכירו יותר אחד את עולמו של האחר יכירו תפיסות דומות ושונות מאלה שלהם.

חלק שני -הסידור שלי עמוד 45

בניית סידור כיתתי. כמובן שאין הכוונה שיבנו דגם של סידור שלם ומלא . ביחידה של השבת הם יבנו את קבלת השבת שלהם כאן הם יכולים להתנסות בחלק אחר שיבחרו (חלק מהיום, טקס ממעגל החיים , מועד כלשהו ועוד) אפשר לתת לכל הכיתה לחבר את הסידור שלהם למועד מסוים ואפשר לתת לכל קבוצה לבנות חלק אחר על פי בחירתם ובכך בעצם לעבות יותר את הסידור הכיתתי. בחרו את הדרך הנכונה לכיתתכם.

משימה אישית לסיכום:

את הלימוד פתחנו במכתב על עצמי ובכך גם נסיים את הלימוד. לא כל התלמידים שלנו לוקחים חלק בדיונים הכיתתיים מסיבות שונות, לא כל התלמידים שלנו מעוניינים לחשוף תהליכים שעוברים עליהם ולכן בחרנו לפתוח ולסגור במכתב אישי.

תן קו

לאורך כל החוברת פיזרנו ביטויים השגורים בשפה העברית שהם בעצם חלק מתפילות. בעת הלימוד הפנו את תשומת לב הלומדים למידע זה. במשחק המסיים את הלימוד שחקו ביחד תן קו וחזרו על אותם הביטויים ובכך נעשיר את הלשון של התלמידים ונלמד אותם נכסי צאן ברזל בשפה העברית.

בהצלחה